

Evaluating the Spatial Quality of Beyn Ol-Harameyn, a Historical – Tourism Space in Shiraz, Iran: Urban Design Strategies for Recovering Place Identity

Amir Azimpour¹, Erfaneh Ghanbari^{2,*}, Ahmadreza Savareh³

1. Ph.D. Student in urban planning, School of Urban Planning, University of Tehran, Tehran, Iran.

2. Ph.D. Candidate in urban planning, Department of Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, University of Guilan, Rasht, Iran.

3. Graduated with a Bachelor's degree in Urban Planning, Department of Urban Planning, Larestan Higher education complex, Lar, Iran.

ABSTRACT

The present study aims to examine the spatial quality of the historical-touristic area of Beyn Ol - harameyn in Shiraz, with the goal of developing urban design strategies for restoring its place identity. This area, with a rich history of religious, cultural, and historical values, has faced identity erosion and a decline in spatial quality due to uncontrolled investments and excessive destruction. The research method is descriptive-analytical and based on quantitative data. In this context, various indicators are evaluated in terms of physical, semantic, and socio - cultural dimensions to prioritize issues and propose solutions for improving spatial quality and preserving the place identity of the area. Data collection was carried out through library studies and questionnaires, using random sampling. To assess the indicators, 40 urban experts and university professors were consulted, and for data analysis, the Swara and Friedman tests were employed. The results show that among the indicators examined, accessibility, sewage disposal, and aesthetic values play the most significant roles in enhancing the spatial quality and place identity of the area. From a theoretical perspective, this study provides a deeper understanding of the concept of place identity and clarifies its role in urban design. Practically, it can serve as a model for urban planning focused on improving the quality and identity of historical spaces. Ultimately, the research suggests that a coordinated approach to improving the physical-environmental dimensions — particularly their associated indicators — can not only aid in restoring the place identity of Beyn Ol - harameyn but also increase citizen satisfaction and attract tourists to the area. Attention to this approach in urban policy - making and planning for the preservation of the identity and vitality of historical spaces is essential. Accordingly, solutions within the urban design framework are proposed to improve this area from an urban design perspective.

Highlights

- A profound understanding of the place identity of destroyed historical spaces was presented.
- The assessment results of components of spatial quality identify the urban design priorities for enhancing the place identity of Beyn Ol-Harameyn site.
- The SWARA method and Friedman test have been employed to identify the priorities, and proposed the urban design strategies across physical, semantic, and socio-cultural dimensions.
- Accessibility and wastewater management from the physical-environmental dimension, and aesthetic values from the semantic dimension of place identity, are recognized as the action priorities.

ARTICLE INFO

Received	20/07/2024
Revised	10/08/2024
Accepted	27/08/2024
Available Online	16/09/2024

Keywords

Place Identity
Historical- Tourism Space
Urban Recovery
Beyn Ol-Harameyn
Quality Enhancement

Citation of the article

Azimpour, A., Ghanbari, A., & Savaareh, A. (2024). Evaluation of spatial quality components in the historical-tourism space of Byn-Al-Harameyn, Shiraz: Providing urban design strategies to restore place identity. *International Journal of Iranian Urban design studies*, 1(1), 161-184.

*Author Corresponding:

Email: erfaneh.ghanbari@gmail.com

Introduction: The study has been conducted to investigate the spatial quality of the historical tourism space, Beyn Ol-Harameyn in Shiraz, Iran and develop urban design strategies to recover its place identity. Historical urban areas are critical to the cultural memory and continuity of cities and encompass several layers of religious, social, architectural, and historical values.

However, contemporary urbanization forces, including unregulated land-use changes, development and rapid changes in physical and socio-economic structures, pose a threat to the spatial identity of such heritage sites. For historical areas, place identity is defined as the connection between the physical space and the collective identity of residents and visitors.

It is often reflected in architectural aesthetics, cultural symbolism, and the continued social and ritualistic engagement within these spaces. The Beyn Ol-Harameyn, with its rich tapestry of religious and cultural significance, offers an ideal case for studying how urban identity may be preserved or even revitalized to align with modern urban demands while safeguarding its intrinsic character.

Recognizing the importance of both theoretical insight and practical implications, this study explores place identity's potential in not only preserving but also reinvigorating historical spaces. It aims to address pressing urban issues by investigating three primary dimensions—physical, semantic, and socio-cultural—as integral components in sustaining and enhancing the unique quality of Beyn Ol-Harameyn.

Materials and Methods: This study employs a descriptive-analytical approach supplemented by quantitative data collection methods. First, a literature review was conducted to establish the theoretical foundation for assessing spatial quality for recovering place identity.

This background information presented the development of a structured framework for evaluating spatial quality within the study area. Furthermore, by document review, indicators of spatial quality connected with place identity were derived and categorized into physical, semantic, and socio-cultural aspects.

In the second step, the data was collected by surveying method. In this regard, the study sampling included a group of urban planners, municipal officials, cultural heritage professionals, and residents with extensive knowledge of or connection to the Beyn Ol-Harameyn area.

A structured questionnaire utilizing the Likert scale was developed to assess the respondents' perception of various aspects of physical, semantic, and socio-cultural qualities that have a role in place identity. Data was analyzed using SPSS, employing deeper insights into the relative importance of each indicator, the SWARA and Friedman methods were applied, allowing the study to rank and weight factors.

Findings: The findings reveal that physical, semantic, and socio-cultural components each play a distinct and vital role in shaping the overall place identity of the Beyn Ol-Harameyn district. Among the physical factors, accessibility ranked as the most significant, emphasizing the importance of a well-designed network of pathways and connections that integrates the historical space with the surrounding urban context.

Accessibility not only facilitates ease of movement for residents and visitors but also reinforces the functional coherence of the area, making it more attractive and accessible to a wider audience. Furthermore, the management of wastewater emerged as a critical factor, as effective sanitation infrastructures are fundamental for maintaining environmental standards and preventing the degradation of historical sites.

Without adequate management, water damage and pollution could irreversibly harm the architectural and structural integrity of historical buildings within the area. Additionally, aesthetic considerations were found to have a profound impact, as visual harmony and the preservation of iconic architectural elements are essential in maintaining the unique character and appeal of Beyn Ol-Harameyn. These elements create an immediate sense of place, offering a visual and sensory experience that is deeply rooted in the area's heritage.

From a semantic standpoint, the findings demonstrate that the cultural heritage embedded in Beyn Ol-Harameyn—including its historical narratives and religious symbolism—plays a substantial role in

fostering emotional bonds and a sense of belonging. Indicators such as readability, historical continuity, and the preservation of collective memories were shown to strengthen the place identity and cultural significance of the area, encouraging deeper connections among both residents and tourists. This component highlights the importance of preserving symbolic meanings and stories associated with the area, as these elements contribute to a shared understanding of its value.

The readability of the space, or its capacity to communicate its cultural and historical significance through visual and spatial cues, enables visitors to appreciate the depth of history encapsulated within Beyn Ol-Harameyn, adding layers of meaning to their experience.

The socio-cultural dimension also significantly impacts place identity, particularly through aspects like social security, cultural cohesion, and inclusivity. Social security emerged as an essential element, as it fosters an environment conducive to social interaction and community engagement. The findings indicate that a sense of safety and security is integral for promoting positive social dynamics, allowing residents and visitors to interact freely and build connections within the space.

Cultural cohesion, or the ability of the space to reflect shared cultural values and norms, was also shown to be crucial in reinforcing place identity. The inclusivity of public spaces—making them accessible and inviting to people of all backgrounds—is another important factor, as it helps in fostering a sense of belonging and cultural ownership among a diverse population. The study reveals that when historical spaces are inclusive, they become more resilient, adapting to the needs of contemporary urban life without compromising their historical character.

Discussion and Conclusion: The research underscores the importance of a multidimensional approach to urban design and planning in historical areas, where the goal is to balance the preservation of cultural identity with the functional needs of modern cities. The strong positive correlation observed between place identity and physical quality in Beyn Ol-Harameyn suggests that improvements in infrastructure—such as enhanced accessibility and wastewater management—are instrumental in preserving and enhancing the spatial identity of historical areas.

These findings resonate with urban design theories that stress the importance of physical infrastructure as a foundation for cohesive and resilient urban spaces. In line with this, the study highlights that physical interventions aimed at improving environmental quality can also strengthen the emotional and cognitive connections individuals have with historical spaces, fostering a greater appreciation and understanding of their cultural significance.

Aesthetic and symbolic elements are particularly crucial in reinforcing cultural identity in historical contexts. By maintaining the visual integrity of historical structures and integrating them with the surrounding urban fabric, urban planners can facilitate the transmission of cultural heritage, preserving the area's identity across generations. This approach aligns with existing research on place identity, which posits that aesthetic coherence and symbolic representations of heritage play a significant role in building attachment to place.

In the context of Beyn Ol-Harameyn, aesthetic elements such as architectural harmony, iconic landmarks, and traditional urban patterns help create a visually compelling environment that resonates with residents and tourists alike. By fostering readability and continuity in design, these elements support the preservation of cultural memory and provide a stable reference point within the evolving urban landscape.

The socio-cultural dimension, encompassing factors like social security and inclusivity, is also essential for sustaining the vibrancy and appeal of historical spaces. Social security, in particular, is highlighted as a fundamental requirement for promoting positive social dynamics and ensuring the well-being of both residents and visitors. Spaces that are safe, inclusive, and culturally cohesive contribute to the formation of a robust social identity, encouraging diverse groups to engage with and feel a sense of ownership over the space.

In Beyn Ol-Harameyn, these factors contribute to the establishment of an inclusive urban environment,

where residents and visitors alike can feel connected to the area's cultural heritage. The study underscores that a coordinated strategy focusing on physical infrastructure, aesthetic and symbolic elements, and socio-cultural inclusivity is essential for reviving the spatial identity of historical urban areas.

The study concludes with practical recommendations for urban designers and policymakers, emphasizing the need to integrate place identity components into urban development strategies, especially in historical areas. Such an approach is anticipated to not only enhance the quality and sustainability of these spaces but also contribute to the broader goals of cultural preservation and social cohesion.

Through a holistic and inclusive framework, cities can protect their historical identity while supporting the dynamic needs of contemporary urban life. Ultimately, the study reaffirms that preserving place identity in historical contexts is not merely about maintaining physical structures but about fostering meaningful connections between people and places that endure over time.

Declarations

Conflict of Interest

The authors declare no conflicts of interest related to this research.

Funding

This research did not receive any financial support from governmental or private organizations.

Informed Consent

All participants in this study provided their informed consent in writing.

Authors' Contributions:

All authors have contributed equally to the conception, design, and execution of this research: Conceptualization and study design: Erfaneh Ghanbari; Data collection and management: Ahmadreza Savareh; Data analysis and interpretation: Amir Azimpour, Ahmadreza Savareh, Erfaneh Ghanbari; Tables, charts, maps, and illustrations: All authors; Draft manuscript writing: Amir Azimpour, Erfaneh Ghanbari; Manuscript revision and editing: Erfaneh Ghanbari, Amir Azimpour; Final approval: All authors have reviewed and approved the final version of the manuscript.

Acknowledgments:

The authors sincerely thank the residents of Sang-e Siah neighborhood in Shiraz for their cooperation in providing the required information.

References

- Ahmed, S. (2020). Loss of intrinsic qualities of urban form and local social processes in the face of globalisation: Case of Karachi's Old Town. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 37(1). <http://dx.doi.org/10.4305/metu.jfa.2020.1.10>
- Balali Askoi, A., & Dehghan, S. (2019). Explaining the factors influencing the redesign of cultural historical spaces in the development of urban tourism industry, with a case study of the historical and cultural heritage of Urmia County. *Geography Quarterly (Regional Planning)*, 9(37), 377–396. [In Persian].
- Bi-Taraf, A., Zarabadi, S., Sadat, Z., & Zebihei, H. (2021). Re-reading the criteria of vitality in historical places with emphasis on the heritage tourism approach. *Islamic Art Studies*, 18(41), 103–123. <https://doi.org/10.22034/ias.2020.218517.1180> [In Persian].
- Bott, S., Cantrill, J. G., & Myers, O. E. (2003). Place and the promise of conservation psychology. *Human Ecology Review*, 10(2), 100–112. <http://www.jstor.org/stable/24706959>
- Boussaa, D. (2020). The past as a catalyst for cultural sustainability in historic cities: The case of Doha, Qatar. *International Journal of Heritage Studies*, 27(5), 470–486. <https://doi.org/10.1080/13527258.2020.1806098>
- Cilek, M. U., Altunkasa, M. F., & Uslu, C. (2024). Urban residents' attitudes towards the impact of public spaces on urban life quality: The case of Adana. *Open House International*, 49(2), 222–243. <https://doi.org/10.1108/OHI-01-2023-0007>
- Dascălu, D. (2019). Urban heritage management: Planning with history – A review. *Territorial Identity and*

- Development, 4, 102–104. <https://doi.org/10.23740/TID220196>
8. Dzieciuchowicz, J., Klima, E., Mordwa, S., & Retkiewicz, W. (2005). Religia w czasach zmian w Łodzi: Struktury organizacyjne, przestrzenne i społeczne. *Space – Society – Economy*, 7, 286–300. <https://doi.org/10.18778/1733-3180.07.25>
  9. Eltarabily, S. (2022). Toward a conceptual framework for evaluating the quality of urban open spaces. *Journal of Sustainable Architecture and Civil Engineering*, 31(2), 58–84. <https://doi.org/10.5755/j01.sace.31.2.31311>
  10. Ernawati, J. (2018). Dimensions underlying place identity for sustainable urban development. *MATTER: International Journal of Science and Technology*, 3(3), 271–285. <https://doi.org/10.20319/mijst.2018.33.271285>
  11. Esmaeil-Dokht, M. (2021). The historic fabric as a visual arts museum for historical tourism with emphasis on the example of Shiraz. *Tourism Culture*, 2(4), 21–30. <https://doi.org/10.22034/toc.2021.255387.10292> [In Persian].
  12. Esmaeilpoorarabi, N., Yigitcanlar, T., & Guaralda, M. (2016). Towards an urban quality framework: Determining critical measures for different geographical scales to attract and retain talent in cities. *International Journal of Knowledge-Based Development*, 7(3), 290–312. <https://doi.org/10.1504/IJKBD.2016.078556>
  13. Etesamiyan, P., Pezhohanfar, M., & Nortaghani, A. (2019). Identifying and prioritizing the design factors influencing social interactions of citizens in urban public squares. *Journal of Spatial Geographic Planning*, 9(34), 117–132. <https://doi.org/10.30488/gps.2019.100314> [In Persian]
  14. Fathi, S., Sajadzadeh, H., Mohammadi Sheshkal, F., Aram, F., Pinter, G., Felde, I., & Mosavi, A. (2020). The role of urban morphology design on enhancing physical activity and public health. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(7), 2359. <https://doi.org/10.3390/ijerph17072359>
  15. Ferwati, M. S., Keyvanfar, A., Shafaghat, A., & Ferwati, O. (2021). A quality assessment directory for evaluating multi-functional public spaces. *Architecture and Urban Planning*, 17(1), 136–151. <https://doi.org/10.2478/aup-2021-0013>
  16. Hauge, Å. L. (2007). Identity and place: A critical comparison of three identity theories. *Architectural Science Review*, 50(1), 44–51. <https://doi.org/10.3763/asre.2007.5007>
  17. Hussein, F., Stephens, J., & Tiwari, R. (2020). Cultural memories and sense of place in historic urban landscapes: The case of Masrah Al Salam, the demolished theatre context in Alexandria, Egypt. *Land*, 9(8), 264. <https://doi.org/10.3390/land9080264>
  18. Irandoost, K., Gholami Zarchi, M., & Faizi, S. F. (2019). Analyzing public democratic spaces to enhance public participation (Case study: Yazd city). *Geography and Urban Space Development*, 6(2), 171–193. <https://doi.org/10.22067/gusd.v6i2.47003> [In Persian]
  19. Jabareen, Y., & Eizenberg, E. (2021). Theorizing urban social spaces and their interrelations: New perspectives on urban sociology, politics, and planning. *Planning Theory*, 20(3), 211–230. <https://doi.org/10.1177/1473095220976942>
  20. Jamal, A., Rizki, C. Z., Fitriyani, Rusdi, M., & Diana, A. (2023). Urban quality of life amidst COVID-19 pandemic in Indonesia: Do economic and geographical factors influence quality of life? *Journal of Maps*, 19(1). <https://doi.org/10.1080/17445647.2023.2232367>
  21. Kaveh, F., Vathiq, B., & Mehrkizadeh, M. (2020). Measuring and prioritizing the quality of identity in historical fabrics using the Entropy-Topsis method (Case study: Sang-Siah neighborhood of Shiraz). *Iranian Journal of Restoration and Architecture*, 10(23), 63–82. [In Persian].
  22. Kermani, A. A. (2020). Heritage management and urban development in Iran: Case study of Shiraz. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 10(4), 343–357. <https://doi.org/10.1108/JCHMSD-08-2019-0108>
  23. Knez, I., Ode Sang, Å., Gunnarsson, B., & Hedblom, M. (2018). Wellbeing in urban greenery: The role of naturalness and place identity. *Frontiers in Psychology*, 9, 491. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00491>
  24. Kosonkova, N. A., & Serova, A. A. (2018). The impact of architectural and historical environment on religious objects of Samara. *Urban Construction and Architecture*, 8(3), 93–98. <https://doi.org/10.17673/Vestnik.2018.03.18>
  25. Lei, H., & Zhou, Y. (2022). Conducting heritage tourism-led urban renewal in Chinese historical and cultural urban spaces: A case study of Datong. *Land*, 11(12), 2122. <https://doi.org/10.3390/land11122122>

26. Madanipour, A. (2006). Roles and challenges of urban design. *Journal of Urban Design*, 11(2), 173–193. <https://doi.org/10.1080/13574800600644035>
27. Mahabir, R., Crooks, A., Croitoru, A., & Agouris, P. (2016). The study of slums as social and physical constructs: Challenges and emerging research opportunities. *Regional Studies, Regional Science*, 3(1), 399–419. <https://doi.org/10.1080/21681376.2016.1229130>
28. Mehan, A. (2016). Blank slate: Squares and political order of city. *Journal of Architecture and Urbanism*, 40(4), 311–321. <https://doi.org/10.3846/20297955.2016.12469875>
29. Moninger, M. (1993). Organizing the city. Translated by S. Mahdavi. *Abadi Magazine*, 1373(13). [In Persian].
30. Oppio, A., Bottero, M., Giordano, G., & Arcidiacono, A. (2016). Valutare l'impatto della qualità urbana sulla salute pubblica: Un approccio multimetodologico. *Epidemiologia & Prevenzione*, 40(3–4), 249–256. <https://doi.org/10.19191/EP16.3-4.P249.092>
31. Petrovič, F., & Murgaš, F. (2021). Description relationship between urban space and quality of urban life: A geographical approach. *Land*, 10(12), 1337. <https://doi.org/10.3390/land10121337>
32. Proshansky, H. M. (1978). The city and self-identity. *Environment and Behavior*, 10(2), 147–169. <https://doi.org/10.1177/0013916578102002>
33. Qazimi, S. (2014). Sense of place and place identity. *European Journal of Social Sciences Education and Research*, 1, 306–310. <https://doi.org/10.26417/ejserv1i1.p306-310>
34. Saheb Khabar. (2022). Revitalizing life; the only way to save the historical fabric of Shiraz. Retrieved from www.sahebkhavar.ir/news/58743180 [In Persian].
35. Sepe, M. (2010, July). Urban policies, place identity and creative regeneration: The Arabianranta case study. In 14th International Planning History Conference, Istanbul (pp. 12–15).
36. Severoğlu, C., & Akkurt, H. B. (2019). Rethinking the meaning of transformed historic environment through the non-Muslim religious structures of Izmir. *Resourceedings*, 2(3), 222–229. <https://doi.org/10.21625/resourceedings.v2i3.784>
37. Shajayi, S., Alami, B., & Jihani, H. (2021). Protecting the urban values of historical passageways by focusing on the pathology of the Upper Neighborhood passageway in Naraq city. *Urban Economics and Planning*, 2(3), 134–146. <https://doi.org/10.22034/UE.2021.2.03.02> [In Persian].
38. Shamsuddin, S. (1997). Identity of place: A case study of Kuantan town centre, Malaysia (PhD thesis). University of Nottingham.
39. Shiraz 1400 Analytical News Site. (2013). What the between the two shrines project has done to the historical fabric of Shiraz in the last 12 years, from Google Earth satellite images. Retrieved from <https://shiraz1400.ir/?p=5965> [In Persian].
40. Strandberg, C., & Styvén, M. E. (2024). The multidimensionality of place identity: A systematic concept analysis and framework of place-related identity elements. *Journal of Environmental Psychology*, 95, 102257. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2024.102257>
41. Sushantia, I. R., Setijanti, P., & Septanti, D. (2024). Social, religious, and economic interaction spaces as a community representational space. *Journal of Islamic Architecture*, 8(1), 39–53. <https://doi.org/10.18860/jia.v8i1.22767>
42. Tournois, L., & Rollero, C. (2020). "Should I stay or should I go?" Exploring the influence of individual factors on attachment, identity, and commitment in a post-socialist city. *Cities*, 102, 102740. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.102740>
43. Ujang, N. (2017). Place attachment and continuity of urban place identity. *Asian Journal of Environment-Behaviour Studies*, 2(2), 117–132. <https://doi.org/10.21834/aje-bs.v2i2.182>
44. Ukabi, E. B., & Akçay, A. Ö. (2023). Conserving the historical identity of North Nicosia walled city: Exploring design approaches and implications from 1983 to 2003. *Buildings*, 13(9), 2199. <https://doi.org/10.3390/buildings13092199>
45. Van Hecke, L., Deforche, B., Van Dyck, D., De Bourdeaudhuij, I., Veitch, J., et al. (2016). Social and physical environmental factors influencing adolescents' physical activity in urban public open spaces: A qualitative study using walk-along interviews. *PLOS ONE*, 11(5), e0155686. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0155686>
46. Varethi, H., Vazeen, N., & Azimi, M. (2023). The impact of urban identity factors on tourism development, case

- study: Shiraz city. Urban Tourism Journal, 10(3), 15–31. <https://doi.org/10.22059/jut.2023.350827.1080> [In Persian].
47. Woodhouse, A. (2011). Factors influencing the development of Brisbane's laneways as successful urban spaces. Australian Planner, 48(4), 292–304. <https://doi.org/10.1080/07293682.2011.605371>
48. Zagroba, M., Szczepańska, A., & Senetra, A. (2020). Analysis and evaluation of historical public spaces in small towns in the Polish region of Warmia. Sustainability, 12(20), 8356. <https://doi.org/10.3390/su12208356>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

Note for Readers:

This paper contains an identical English abstract in two sections:

Abridged Paper: To provide an overview for international readers.

Persian Section: To meet the standardized structure of Persian academic publications.

This repetition is intentional to ensure alignment with academic standards and facilitate readability for both audiences. Readers are encouraged to review the full paper for comprehensive details.

یادداشت برای خوانندگان:

این مقاله شامل یک چکیده انگلیسی در دو بخش است:

Abridged Paper: برای ارائه یک دید کلی به خوانندگان بین‌المللی.

بخش فارسی: به منظور رعایت استانداردهای ساختار مقالات علمی فارسی.

تکرار این چکیده، با هدف انطباق با استانداردهای علمی و تسهیل مطالعه برای هر دو گروه از مخاطبان طراحی شده است. خوانندگان می‌توانند برای دریافت جزئیات کامل، به متن اصلی مقاله مراجعه کنند.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the International Journal of Iranian Urban design studies (IUDS). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

ارزیابی مؤلفه‌های کیفیت فضایی در فضای تاریخی گردشگری بین‌الحرمین شیراز؛ ارائه راهکارهای طراحی شهری برای بازیابی هویت مکانی

امیرحسین عظیم‌پور^۱، عرفانه قنبری^{۲*}، احمدرضا سواره^۳

۱. دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده شهرسازی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
۲. پژوهشگر دکتری شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، گیلان، رشت، ایران.
۳. دانش‌آموخته کارشناسی شهرسازی، گروه شهرسازی، مجتمع آموزش عالی لارستان، لار، ایران.

مشخصات مقاله

چکیده

تاریخ ارسال
تاریخ بازنگری
تاریخ پذیرش
تاریخ انتشار آنلاین

۱۴۰۳/۰۴/۳۰
۱۴۰۳/۰۵/۲۰
۱۴۰۳/۰۵/۲۷
۱۴۰۳/۰۶/۲۶

پژوهش حاضر با هدف بررسی کیفیت فضایی محدوده تاریخی گردشگری بین‌الحرمین شیراز و به‌منظور توسعه راهکارهای طراحی شهری در راستای بازیابی هویت مکانی آن انجام گرفته است. این محدوده با پیشینه‌ای غنی از ارزش‌های مذهبی، فرهنگی و تاریخی، امروزه در اثر تخریبات بی‌رویه ناشی از سرمایه‌گذاری‌های کنترل‌نشده، با فرسایش هویت و کاهش کیفیت فضایی روبه‌رو شده است. روش پژوهش، توصیفی تحلیلی و مبتنی بر داده‌های کمی است. در این راستا، شاخص‌های مختلفی در قالب ابعاد کالبدی، معنایی و اجتماعی-فرهنگی ارزیابی می‌شود تا با تعیین اولویت‌ها، راهکارهایی برای بهبود کیفیت فضایی و حفظ هویت مکانی این فضا ارائه دهد. گردآوری داده‌ها از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و پرسش‌نامه و با روش نمونه‌گیری تصادفی انجام گرفته است. برای ارزیابی شاخص‌ها از ۴۰ نفر از متخصصان حوزه شهری و استادان دانشگاه و در تحلیل داده‌ها از آزمون‌های سوارا و فریدمن بهره گرفته شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که از بین شاخص‌های موردبررسی، دسترسی، دفع فاضلاب و ارزش‌های زیبایی‌شناختی بیشترین اولویت را در بهبود کیفیت و هویت مکانی این منطقه ایفا می‌کند. از دیدگاه نظری، این پژوهش درک عمیق‌تری از مفهوم هویت مکانی ارائه می‌دهد و جایگاه آن را در طراحی شهری روشن‌تر می‌کند. همچنین از منظر عملی، می‌تواند به‌عنوان الگویی برای برنامه‌ریزی شهری با تمرکز بر بهبود کیفیت و هویت فضاهای تاریخی استفاده شود. درنهایت، پژوهش نشان می‌دهد که توجه هماهنگ به بهبود ابعاد کالبدی محیطی و به‌طور خاص شاخص‌های آن، نه تنها می‌تواند به بازیابی هویت مکانی بین‌الحرمین کمک کند، بلکه موجب افزایش رضایت شهروندان و جذب گردشگران به این منطقه می‌شود. توجه به این رویکرد در سیاست‌گذاری‌ها و طرح‌های شهری برای حفظ هویت و پویایی فضاهای تاریخی ضروری است. به همین دلیل، راهبردهایی درباره بهبود این فضا از دیدگاه طراحی شهری ارائه شده است.

واژگان کلیدی

هویت مکانی
فضای تاریخی گردشگری
بازیابی شهری
محدوده بین‌الحرمین
کیفیت بخشی

نکات شاخص

- پژوهش، درک عمیقی از مفهوم هویت مکانی در فضاهای تاریخی در معرض فرسودگی ارائه می‌کند.
- نتایج ارزیابی مؤلفه‌های کیفیت فضایی، اولویت‌های اقدامات طراحی شهری را جهت ارتقاء هویت مکانی فضای تاریخی - گردشگری بین‌الحرمین، مشخص می‌نماید.
- از شیوه سوارا و آزمون فریدمن برای تعیین اولویت‌ها و پیشنهاد راهکارهای طراحی شهری در ابعاد مختلف کالبدی، معنایی و اجتماعی-فرهنگی بهره گرفته شده است.
- ساماندهی دسترسی، دفع فاضلاب از بعد کالبدی - محیطی و ارزش‌های زیبایی‌شناختی از بعد معنایی هویت مکانی به‌عنوان اولویت‌های اصلی اقدام شناخته می‌شوند.

نحوه ارجاع دهی به این مقاله

عظیم‌پور، ا.، قنبری، ع.، و سواره، ا. (۱۴۰۳). ارزیابی مؤلفه‌های کیفیت فضایی در فضای تاریخی گردشگری بین‌الحرمین شیراز: ارائه راهکارهای طراحی شهری برای بازیابی هویت مکانی. *نشریه علمی مطالعات طراحی شهری ایران*، (۱۱)، ۱۶۱-۱۸۴.

* نویسنده مسئول: عرفانه قنبری

آدرس پستی نویسنده مسئول: erfaneh.ghanbari@gmail.com

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Evaluating the Spatial Quality of Beyn Ol-Harameyn, a Historical – Tourism Space in Shiraz, Iran: Urban Design Strategies for Recovering Place Identity

Amir Azimpour¹, Erfaneh Ghanbari^{2,*}, Ahmadreza Savareh³

1. Ph.D. Student in urban planning, School of Urban Planning, University of Tehran, Tehran, Iran.

2. Ph.D. Candidate in urban planning, Department of Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, University of Guilan, Rasht, Iran.

3. Graduated with a Bachelor's degree in Urban Planning, Department of Urban Planning, Larestan Higher education complex, Lar, Iran.

ABSTRACT

The present study aims to examine the spatial quality of the historical-touristic area of Beyn Ol - harameyn in Shiraz, with the goal of developing urban design strategies for restoring its place identity. This area, with a rich history of religious, cultural, and historical values, has faced identity erosion and a decline in spatial quality due to uncontrolled investments and excessive destruction. The research method is descriptive-analytical and based on quantitative data. In this context, various indicators are evaluated in terms of physical, semantic, and socio-cultural dimensions to prioritize issues and propose solutions for improving spatial quality and preserving the place identity of the area. Data collection was carried out through library studies and questionnaires, using random sampling. To assess the indicators, 40 urban experts and university professors were consulted, and for data analysis, the Swara and Friedman tests were employed. The results show that among the indicators examined, accessibility, sewage disposal, and aesthetic values play the most significant roles in enhancing the spatial quality and place identity of the area. From a theoretical perspective, this study provides a deeper understanding of the concept of place identity and clarifies its role in urban design. Practically, it can serve as a model for urban planning focused on improving the quality and identity of historical spaces. Ultimately, the research suggests that a coordinated approach to improving the physical-environmental dimensions — particularly their associated indicators — can not only aid in restoring the place identity of Beyn Ol - harameyn but also increase citizen satisfaction and attract tourists to the area. Attention to this approach in urban policy-making and planning for the preservation of the identity and vitality of historical spaces is essential. Accordingly, solutions within the urban design framework are proposed to improve this area from an urban design perspective.

Highlights

- A profound understanding of the place identity of destroyed historical spaces was presented.
- The assessment results of components of spatial quality identify the urban design priorities for enhancing the place identity of Beyn Ol-Harameyn site.
- The SWARA method and Friedman test have been employed to identify the priorities, and proposed the urban design strategies across physical, semantic, and socio-cultural dimensions.
- Accessibility and wastewater management from the physical-environmental dimension, and aesthetic values from the semantic dimension of place identity, are recognized as the action priorities.

Citation of the article

Azimpour, A., Ghanbari, A., & Savaareh, A. (2024). Evaluation of spatial quality components in the historical-tourism space of Byn-Al-Harameyn, Shiraz: Providing urban design strategies to restore place identity. *International Journal of Iranian Urban design studies*, 1(1), 161-184.

*Author Corresponding:

Email: erfaneh.ghanbari@gmail.com

ARTICLE INFO

Received	20/07/2024
Revised	10/08/2024
Accepted	27/08/2024
Available Online	16/09/2024

Keywords

Place Identity
Historical- Tourism Space
Urban Recovery
Beyn Ol-Harameyn
Quality Enhancement

مقدمه

شهرها به‌عنوان بسترهای زندگی اجتماعی و فرهنگی، هویت‌مند و دارای ارزش هستند. در این میان بافت‌های تاریخی با نقشی کلیدی در حفظ و بازنمایی این هویت‌ها، به‌منزله پیوندی میان گذشته و حال و آینده شهرها محسوب می‌شوند (Drascalu, 2019). در نگاهی جامع، به‌ویژه در دوران معاصر که شهرها تحت‌تأثیر فرایندهای تجدد و جهانی شدن قرار گرفته‌اند، حفظ و ارتقای هویت مکانی و کیفیت فضاهای تاریخی، چالشی اساسی در طراحی شهری به‌شمار می‌رود (Madanipour, 2006). توسعه بی‌رویه، نوسازی غیراصولی و گسست میان ساختارهای سنتی و نوین، اغلب به فرسایش تدریجی هویت مکانی این بافت‌ها منجر می‌شود (Ahmed, 2020). این چالش نه‌فقط مختص یک منطقه خاص، بلکه مسئله‌ای جهانی است که در بسیاری از شهرها، به‌ویژه در کشورهای درحال توسعه با شدت بیشتری مشاهده می‌شود. شهرهایی که درگیر فرایندهای سریع تغییر کالبدی و اجتماعی هستند، بیشتر در فراروی از دست دادن هویت مکانی و فرهنگی قرار دارند.

مسئله هویت مکانی به‌دلیل تأثیرات مستقیم آن بر کیفیت زندگی شهروندان، جذب گردشگران و تعاملات اجتماعی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در چنین شرایطی، توجه به بازیابی فضاهای شهری با محوریت هویت‌های تاریخی و فرهنگی، ضرورتی انکارناپذیر است. نمونه‌ای از این دست فضاهای تاریخی، شهر شیراز به‌ویژه بافت بین‌الحرمین است که در نتیجه تغییرات کالبدی و اجتماعی ناشی از طرح‌های توسعه شهری، دچار فرسایش هویت شده است. شیراز به‌عنوان یکی از کهن‌ترین شهرهای ایران، همواره جایگاه مهمی در تاریخ و فرهنگ کشور داشته است. محدوده بین‌الحرمین، با پیشینه غنی تاریخی، مذهبی و اجتماعی، از مهم‌ترین محورهای تاریخی شهر محسوب می‌شود.

با این حال، در سال‌های اخیر، این محدوده تحت فشار نوسازی‌های شتابزده و تغییرات کاربری از قبیل شکل‌گیری مجتمع‌های وسیع تجاری، قرار گرفته است که پویایی و هویت فضایی را دستخوش تغییراتی کرده است. تغییرات در ساختار فضا، کاهش توجه به مؤلفه‌های فرهنگی و تاریخی در سیاست‌گذاری‌های توسعه شهری و ناهماهنگی میان نیازهای نوین و میراث سنتی، از جمله عواملی هستند که به کاهش کیفیت فضایی و هویتی این محدوده منجر شده‌اند. این مسئله نه‌تنها بر تعاملات اجتماعی و فرهنگی ساکنان محلی اثر گذاشته، بلکه حضور گردشگران و بازدیدکنندگان این منطقه را نیز با کاهش چشم‌گیری روبه‌رو ساخته است. پژوهش حاضر به‌دنبال ارائه راهکارهای بهینه‌ای برای کیفیت‌بخشی به محدوده بین‌الحرمین است تا بتواند ضمن حفظ ارزش‌های تاریخی و فرهنگی، بستر مناسبی برای تعاملات اجتماعی و جذب گردشگر با تکیه بر هویت مکانی بافت فراهم آورد.

ضرورت انجام این پژوهش از دو جنبه نظری و کاربردی قابل‌تبیین است. از جنبه نظری، این پژوهش با ارائه درکی عمیق‌تر از مفهوم هویت مکانی و چالش‌های پیش روی فضای بین‌الحرمین شیراز که در سال‌های اخیر در میان کارشناسان مدنظر است، به ادبیات علمی حوزه طراحی شهری کمک می‌کند. از منظر کاربردی نیز نتایج این پژوهش می‌تواند موجب راهکارهایی مؤثر برای بازیابی فضاهای تاریخی و بهبود کیفیت زندگی شهر شود. با توجه به اهمیت این بافت و نقشی که می‌تواند در ارتقای کیفیت زندگی شهری و جذب گردشگر ایفا کند، پرسش اساسی این است که کدام مؤلفه‌ها و راهکارها در راستای بهبود کیفیت فضایی محدوده تاریخی گردشگری بین‌الحرمین و درنهایت بازیابی هویت مکانی اولویت دارند؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

پیشینه پژوهش

پژوهش‌هایی در طی سال‌های اخیر در سطوح داخلی و خارجی پیرامون محور پژوهش بررسی شده است. پژوهشی با هدف بازشناسی معیارها و شاخص‌های سرزندگی در مکان‌های تاریخی برای توسعه سطح گردشگری میراثی، با استفاده از روش توصیفی تحلیلی، شش شاخص اعم از تنوع و جذابیت، انعطاف‌پذیری، زیبایی، دسترسی، آسایش و امنیت را به‌عنوان معیارهای ارتقادهنده سرزندگی در مکان‌های تاریخی تبیین کرده و تأمین سرزندگی و پویایی در این دست فضاها را به‌عنوان عامل کلیدی حفظ و احیای آن‌ها عنوان کرده است (بی‌طرف و همکاران، ۱۴۰۰). پژوهشگران کشور با هدف اولویت‌بندی و سنجش شاخص‌های هویت در بافت محله سنگ سیاه شیراز و حیات‌بخشی به کالبد بافت تاریخی، با رویکرد کمی و روش توصیفی تحلیلی دریافته‌اند که بسیاری از مؤلفه‌های هویت‌مندی بناهای تاریخی محله (عوامل ایجاد هویت و نشانه) به‌مرورزمان پاک یا تضعیف شده‌اند که با راهبردهای هویت‌محور، می‌توان آن‌ها را احیا و به پویایی زیست محله کمک کرد (کاوه و

همکاران، ۱۳۹۹).

پژوهشی دیگر برای ارزیابی تأثیر عوامل هویت شهری بر توسعه گردشگری شهر شیراز با روش کمی و شیوه پیمایشی نشان داد که آثار تاریخی، مشاهیر و ادیبان مهم‌ترین عوامل هویت شهری اثرگذار بر گردشگری شیراز بوده‌اند (وارثی و همکاران، ۱۴۰۲). در پژوهشی دیگر، به بررسی چگونگی تجلی تاریخ شهری و منابع فرهنگی در حفظ و بازسازی مناظر تاریخی شهری چین با روش مصاحبه عمیق با گروه خبرگان پرداخته شد و توسعه چهارچوب مفهومی برای ارزیابی رابطه بین مکان‌سازی، بازآفرینی شهری و معیارهای مناظر در بافت‌ها شامل شاخص‌های ادغام طراحی نما و نمای فعال، تجربه حرکتی، فعالیت‌ها و رویدادهای فرهنگی در «فضای مشترک»، خاطرات جمعی، حس روند تاریخی، عوامل مؤثر بر خوانایی شهری و تصویر شهر رقم خورد (Lei & Zhou, 2022).

پژوهشی برای پاسخ به این پرسش که «از چه مسیری می‌توان نیروهای فرهنگی و اقتصادی را با شهر یا منطقه تاریخی ادغام کرد تا ضمن حفظ هویت مکانی، تغییرات را در خود جای دهد؟» با استفاده از روش مطالعه موردی در شهر دوحه قطر انجام شد و نتایج نشان داد که در بخش وسیعی تغییرات از مسیر تخریب خانه‌ها و بافت اولیه، هویت اصلی را در سطحی وسیع از بین برده است (Boussaa, 2020). پژوهشی دیگر به بررسی این موضوع در شهر اسکندریه مصر می‌پردازد که آیا ساکنان شهرهای تاریخی، خاطرات فرهنگی خود را هنگام مدیریت فضاهای تاریخی شهر مهم می‌دانند یا خیر.

این پژوهش با روش کیفی و با استفاده از مصاحبه، اهمیت حافظه فرهنگی مرتبط با عناصر شهری مانند ساختمان‌های میراث نمادین را نشان داد که بر ایجاد حس مکان و تقویت هویت محیط‌های شهری اثرگذار است (al et Hussein, 2020). پژوهشگران با هدف تحلیل و ارزیابی فضاهای عمومی شهری تاریخی (میدان بازار) در سه شهر کوچک منطقه وارمیا در شمال شرقی لهستان، با استفاده از روش تاریخی تفسیری دریافتند که برنامه‌های احیا به حفظ یا احیای مکان‌های جذاب با بازگرداندن تعادل مناسب میان عوامل اقتصادی و اجتماعی و میراث فرهنگی کمک می‌کند. همچنین برنامه‌ریزی منظم و هماهنگ فضاهای عمومی به‌طور چشمگیری بر درک فضا تأثیر می‌گذارد (al et Zagroba, 2020).

آنچه از پژوهش‌ها و اهداف مطالعاتی آن‌ها برمی‌آید، بیانگر این است که آثار معماری و شهرسازی گذشته حاصل بازتاب ارزش‌های انسانی در ساخت فضا است که در شکل‌گیری هویت مکان تأثیر شگرفی دارد. این اهمیت در بستر شهرهای با هویت تاریخی شدت می‌یابد. از این رو کیفیت‌بخشی به فضایی شهری همچون بین‌الحریمین شیراز نیازمند نگاهی وسیع است تا ضمن پوشش اهداف امروز، بتوان غنای فضا را نیز حفظ کرد.

شهر و فضای شهری

شهرها پدیده‌های پیچیده اجتماعی و فیزیکی هستند که تحت تأثیر عوامل مختلف قرار دارند. شرایط اقتصادی، مانند مصرف سرانه و رشد شهری، تأثیر مثبتی بر کیفیت زندگی شهری دارد (jamal et al., 2023 Abd). برای درک کامل و پرداختن به مسائل شهری، رویکردی کل‌نگر که جنبه‌های اجتماعی اقتصادی و سیاستی و فیزیکی را ادغام می‌کند، ضروری است (al et Mahabir, 2016). فضاهای اجتماعی شهری موجودیت‌های گفتمانی با کیفیت‌های واقعی و حسی‌اند که از مسیر روابط خاص شکل می‌گیرند و در درون نظامی از روابط متقابل شهری قرار می‌گیرند (Eizenberg & Jabareen, 2020). پیرو شهرهایی که درآمیخته با ارزش‌های اسلامی هستند، باید توجه داشت که سنت‌های مذهبی زیربنای فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی شهر را در بر می‌گیرد (al et Sushanti, 2024). مایکل مونینگر بر این باور است که شهر نه تنها به‌صورت فضایی تعریف می‌شود، بلکه کارکردهای اجتماعی دارد که در قالب کالبد شهری جلوه‌گر می‌شوند (Monninger, 1993). باین‌حال تأثیر مذهب بر فضاهای شهری در طول تاریخ چشمگیر بوده و ساختارهای فیزیکی و اجتماعی شهرها را شکل داده است. در واقع معماری مذهبی عاملی کلیدی در حفظ هویت و میراث شهرهای تاریخی بوده است (Kosenkova & Serova, 2018). دگرگونی ساختارهای مذهبی غیراسلامی در از میر نشان می‌دهد که چگونه تلاش‌های حفاظتی می‌توانند هویت شهری و تعلق اجتماعی را تغییر دهند (Severoğlu & Birol Akkurt, 2019). به‌طور مشابه، تکامل فضاهای مذهبی منعکس‌کننده تغییرات در ساختارهای سازمانی، فضایی و اجتماعی شهر از اوایل قرن نوزدهم تا به امروز است (al et Dzieciuchowicz, 2005). تأثیرات مذهبی بر بافت تاریخی شهرها اغلب با پیامدهای منفی همراه است. به‌عنوان نمونه، رویکردهای طراحی معماری با هدف حفظ هویت تاریخی، با تمرکز بر خاطره‌انگیزی به‌جای ارزش‌های گونه‌شناختی، بر شخصیت لایه‌ای

شهر قبرس تأثیر منفی گذاشته است (Ukabi & Akçay, 2023). همچنین میادین عمومی ایران که از لحاظ تاریخی برای رسمی‌سازی روابط قدرت و اندیشه‌های مذهبی استفاده می‌شوند، دستخوش دگرگونی‌های فضایی شده‌اند که نشان‌دهنده پویایی‌های اجتماعی‌سیاسی در حال تغییر است (Mehan, 2016). مطالعات پیشین بر اهمیت رویکردی کل‌نگر و توجه به سنت‌های مذهبی در نمونه‌های مذهبی تأکید می‌کنند.

فضاهای تاریخی گردشگری شهری

فضاهای عمومی مانند میدان‌ها و خیابان‌ها به‌عنوان قلب تپنده شهر که نقش مهمی در رشد اجتماعی شهروندان دارند، حائز اهمیت هستند (اعتصامیان و همکاران، ۱۳۹۸). این فضاها بستر کنش‌های اجتماعی‌اند و به بهبود هویت شهری کمک می‌کنند. با این حال، فضاهای تاریخی به‌عنوان بخشی از میراث فرهنگی شهرها، از اهمیت فزاینده‌ای برخوردارند؛ زیرا علاوه بر کارکردهای اجتماعی، هویت تاریخی و فرهنگی شهر را نشان می‌دهند (ایراندوست و همکاران، ۱۳۹۸). فضاهای شهری تاریخی نقش مهمی در شکل دادن به حافظه شهری و بازتاب تحولات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در طول زمان ایفا می‌کنند که به دلیل ارزش تاریخی‌شان، برای حفظ هویت شهر و جذب گردشگر ضروری است (بالالی اسکویی و دهقان، ۱۳۹۸). بافت‌های شهری تاریخی با ساختمان‌های قدیمی، مساجد و دیگر فضاهای شهری حفظ شده، به‌عنوان نمادهای هویت شناخته می‌شوند که سالانه گردشگران زیادی را به خود جذب می‌کنند و از آماج مهم گردشگری در کشورهای توسعه یافته مانند ایران محسوب می‌شوند (اسماعیل دخت، ۱۴۰۰). حفظ این فضاها نیازمند درکی عمیق از اهمیت هویتی آن‌هاست. با این حال تغییرات در گذرهای تاریخی باعث برهم زدن ساختار و هویت فرهنگی شده است و حفظ منظر شهری منطبق با بافت آن که بر تقویت عناصر و الگوهای برجسته معماری متمرکز باشد، راهکارهایی برای حفاظت از ارزش‌های رو به نابودی است (شجاعی و همکاران، ۱۴۰۰). فضاهای شهری تاریخی، مانند محدوده بین‌الحرمین شهر شیراز، نقش مهمی در حفظ خاطرات جمعی و جذب گردشگر دارند؛ اما بسیاری از آن‌ها به دلیل توسعه بی‌رویه و تغییرات کاربری، هویت خود را از دست داده‌اند (کرمانی، ۱۳۹۹). برای مقابله با این چالش‌ها، تغییر به سمت سیاست‌های یکپارچه و غیرمتمرکز در ایران صورت گرفته است که پروژه‌های محلی برای مدیریت بهتر میراث شهری و اجرای طرح‌های بازآفرینی آغاز شده‌اند (Kermani, 2020). فضاهای یادشده به‌عنوان کانون اصلی در شکل‌گیری هویت مکانی باید بیشتر مد نظر قرار گیرند.

هویت مکانی

هویت مکان به پیوند عاطفی و شناختی میان افراد و محیط فیزیکی آن‌ها اشاره می‌کند که شامل احساس دل‌بستگی، تعلق و خاطرات مرتبط با مکان‌های خاص است (Ujang, 2017, al et Bott, 2003, Knez et al., 2018). این مفهوم در طراحی شهری و روان‌شناسی حفاظت به دلیل تأثیرگذاری بر رفاه و ادراک محیطی اهمیت فراوانی دارد (al et Bott, 2003, Knez et al., 2018). هویت مکان از دو مؤلفه عاطفی و شناختی تشکیل شده است که جنبه عاطفی آن رابطه قوی‌تری با رفاه دارد (Knez et al., 2018). پروشانسکی استدلال می‌کند که هویت مکان، جزء فرعی خاصی از هویت فردی است که بازتاب اجتماعی شدن منحصر به فرد آن‌ها در جهان فیزیکی است (Proshansky, 1978). درک هویت مکان برای شهر ضروری است؛ زیرا می‌تواند به حفظ جاذبه و ارائه مزایای اقتصادی و گردشگری برای شهرها کمک کند (Ujang, 2012). البته گنجاندن تاریخ و هویت محلی در طرح‌های بازآفرینی شهری می‌تواند با ایجاد فرایندهای خلاقانه پایدار، ویژگی‌های متمایز یک مکان را حفظ کند (Sepe, 2010). در واقع هویت مکان به‌عنوان یک شاخص ارزیابی مهم برای توسعه مجدد استفاده می‌شود.

ابعاد هویت مکانی و عوامل مؤثر بر آن

پژوهشگران عموماً درباره مؤلفه‌های شناختی، عاطفی و رفتاری توافق دارند. با این حال در ابعاد رفتاری هویت مکانی تفاوت‌هایی وجود دارد. ارنواتی سه سویه روابط شخصی، محیط فیزیکی و تعهد را شناسایی کرد (Ernawati, 2018). استراندربرگ و استیون عناصر شناختی، عاطفی و مفهومی، ارزیابی را پیشنهاد کردند. پیچیدگی هویت مکان در مفهوم‌سازی‌های گوناگون و رویکردهای اندازه‌گیری در سراسر مطالعات مشهود است (Strandberg & Styvén, 2024). علی‌رغم تفاوت در اصطلاحات و

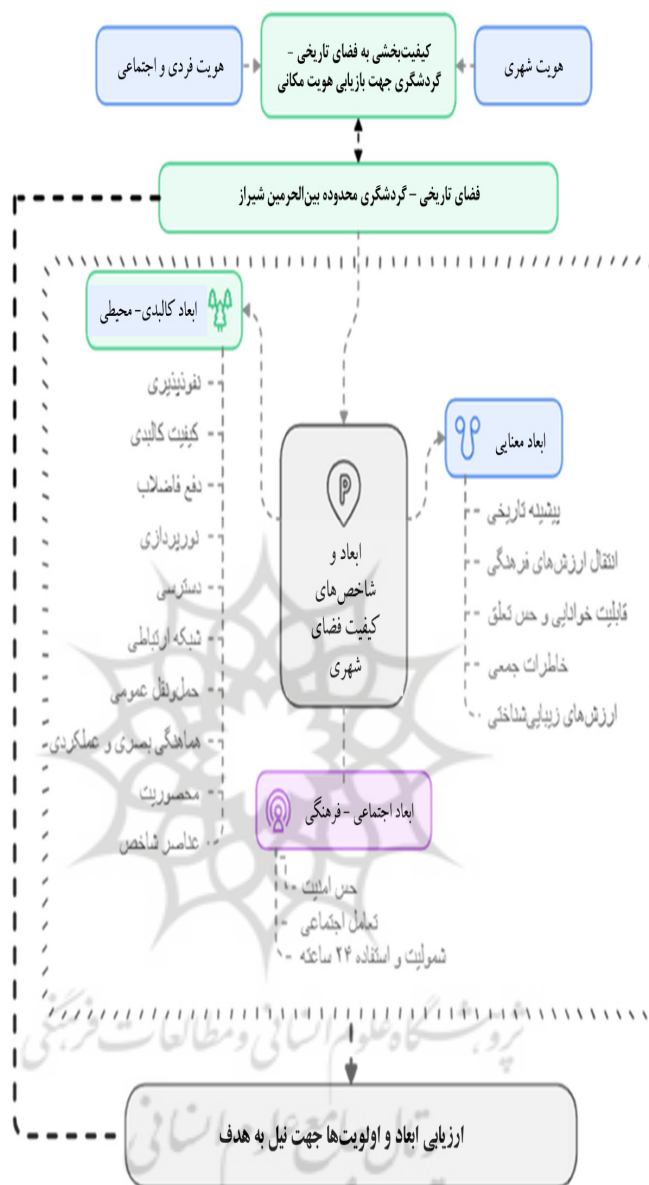
ابعاد خاص، در پژوهش‌های هویت مکانی، شناخت ثابتی از هر دو جنبه شناختی و عاطفی وجود دارد. هویت مکان تحت‌تأثیر عوامل مختلف فیزیکی و اجتماعی جمعیتی قرار دارد. عناصر فیزیکی مانند نشانه‌ها، مسیرها و گره‌ها به ممتاز بودن مکان و شکل دادن هویت آن کمک می‌کنند (Shamsuddin, 1997). محیط ساخته‌شده و طبیعی نقش مهمی در تأثیرگذاری بر هویت و ادراک فرد از خود ایفا می‌کند (Hauge, 2011). البته ویژگی‌های اجتماعی و جمعیت‌شناختی، از جمله سن و تحصیلات، بر دل‌بستگی و هویت مکانی تأثیر می‌گذارد. افراد مسن‌تر تمایل دارند سطوح بیشتری از دل‌بستگی و هویت داشته باشند (Rollero & Tournois, 2020). باین حال هویت مکان صرفاً یک مقوله نیست، بلکه ساختاری چندوجهی برای بازتاب درون‌مایه اجتماعی و فرهنگی و شخصی است (Qazimi, 2014). این مسئله نقش مهمی در شکل‌دهی خودپنداره و هویت‌های گروهی ایفا می‌کند و به‌عنوان یک نقطه مرجع برای افراد در راستای قراردادن خود در ساختارهای اجتماعی گسترده‌تر عمل می‌کند (al et Hong, 2010).

کیفیت‌بخشی به فضاهای شهری

کیفیت فضاهای شهری با در نظر گرفتن ابعاد مختلف بهبود می‌یابد. تنوع عملکردی، انعطاف‌پذیری فضایی و یکپارچگی در کنار زیست‌پذیری که جنبه‌های فیزیکی، عملکردی و ادراکی را در بر می‌گیرد، از مفهومی‌های مهم در ارزیابی کیفیت فضای شهری است (al et Fathi, 2020, Petrovič & Murgaš, 2021). در واقع کیفیت شهری پدیده‌ای چندبعدی است که تحت‌تأثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی، محیطی و شخصی در مقیاس‌های مختلف جغرافیایی قرار دارد (al et Esmailpoorarabi, 2016). باید توجه کرد که فضاهای باز عمومی نقش مهمی در بهبود تعامل اجتماعی، به‌ویژه در محله‌های کم‌درآمد ایفا می‌کنند (al et Hecke Van, 2016).

همچنین مطالعه‌ای در ترکیه چهار عامل اصلی مؤثر بر کیفیت زندگی شهری را فضاهای باز، امکانات فرهنگی، حمل‌ونقل و شرایط آب‌وهوایی شناسایی کرد (Cilek et al., 2024 Unal). این یافته‌ها اهمیت در نظر گرفتن جنبه‌های اجتماعی و فیزیکی را هنگام طراحی و بهبود فضاهای شهری برای ارتقای کیفیت کلی زندگی ساکنان برجسته می‌کند. کیفیت فضاهای شهری با معیارهای مختلفی نظیر سرزندگی، تنوع کاربری، خوانایی، نفوذپذیری و ایمنی قابل‌ارزیابی است. ووده‌اوس به ارتباط قوی میان سطوح بالای سرزندگی و محیط‌های شهری باکیفیت، به‌ویژه درباره نفوذپذیری و دسترسی اشاره می‌کند (Woodhouse, 2010). همچنین شاخص‌های کیفیت مانند جذابیت، سرزندگی، فعالیت‌های یکپارچه، جذابیت بصری، ایمنی، اتصال و دسترسی در کنار یک رویکرد چند روش شناختی برای ارزیابی کیفیت فضای باز با در نظر گرفتن ویژگی‌هایی مانند قابلیت دسترسی، زیست‌پذیری، سرزندگی و هویت اهمیت دارند (al et Oppio, 2022, Eltarabily, 2016). همچنین فرواتنی فهرستی برای ارزیابی کیفیت با پنج معیار اصلی شامل فراگیری، فعالیت‌های مطلوب، راحتی، ایمنی و لذت را پیشنهاد می‌کند (Ferwati et al., 2021). این مطالعات بر اهمیت تعامل اجتماعی، کیفیت محیطی و پیکربندی فضایی در ایجاد فضاهای شهری موفق تأکید دارند. ادغام جنبه‌های اجتماعی و فضایی برای طراحی فضاهای پرجنب‌وجوشی که به نیازهای جامعه در حال تغییر پاسخ می‌دهند، بسیار مهم است. شکل یک الگوی مفهومی و شکل دو شاخص انتخابی این پژوهش را به تصویر می‌کشد.

شکل ۱. الگوی مفهومی پژوهش

روش‌شناسی و محدوده مطالعه پژوهش

پژوهش حاضر کاربردی و ازلحاظ پارادایم نیز اثباتی است و با رویکرد کمی انجام می‌گیرد. روش تحلیل استفاده‌شده، توصیفی تحلیلی است. به‌منظور گردآوری داده‌ها از روش کتابخانه‌ای اسنادی و میدانی استفاده شده است. نخست با بهره‌گیری از منابع مرتبط با موضوع، ادبیات پژوهش تشریح شد. همچنین با بهره‌گیری از ابزار مشاهده، واریسی میدانی و پرسش‌نامه با استفاده از گستره امتیازدهی لیکرت، به تدوین داده‌ها پرداخته شد. جامعه آماری و حجم نمونه پژوهش، تصادفی از خبرگان آشنا به وضعیت محدوده مورد مطالعه است که شامل کارشناسان، مسئولان شهری و استادان دانشگاهی است که از نظرات ۴۰ نفر از خبرگان (جدول دو) استفاده شده است. جهت تجزیه و تحلیل کمی داده‌ها از آزمون‌های سوارا و فریدمن در SPSS، بهره گرفته شده است.

جدول ۱. جمعیت آماری پژوهش

کل	بانوان	آقایان	
۷/۴۳	-	-	میانگین سنی
۴۰	۸	۳۲	جنسیت
۲۰	-	-	کارشناسی
۱۴	-	-	کارشناسی ارشد
۶	-	-	دکترا

معرفی موقعیت محدوده بین‌الحرمین شیراز

پروژه بین‌الحرمین شیراز در سال ۱۳۸۴ با کارفرمایی شهرداری شیراز و به‌قصد متوازن‌سازی خدمات شهری و هماهنگی بناهای تاریخی و فرهنگی و مذهبی در محدوده‌ای به طول هفتصد متر و در مساحت یازده هکتار در منطقه هشت شهر شیراز و در بین دو حرم مطهر حضرت احمدبن موسی (ع) و سید علاءالدین آغاز شد. این محدوده با تخریبات گسترده در راستای ایجاد مجتمع‌های تجاری و اقامتگاهی از طریق سرمایه‌گذاری‌های خارجی مواجه شده است. این سوداگری اقتدارگرایانه درحال حاضر به‌دلیل تأثیرات منفی اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی آن ناموفق بوده است. شکل ۲ موقعیت مکانی بین‌الحرمین و شکل ۳، سیر دگرگونی این محور را روایتگر می‌کند.

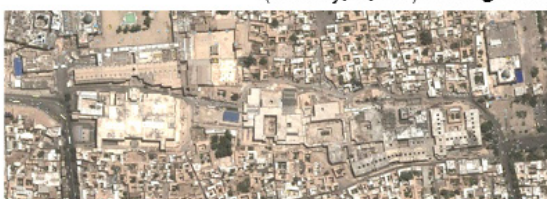
شکل ۲. معرفی موقعیت محدوده بین‌الحرمین در شیراز

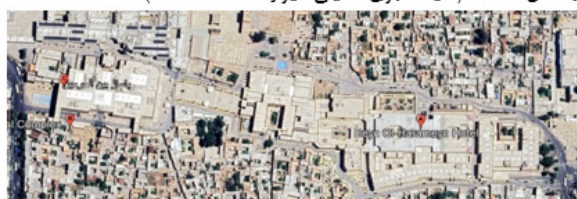
الف. سال ۱۳۴۵ (صاحب‌خیر، ۱۴۰۱)

ب. سال ۲۰۰۳ (سایت خبری تحلیلی شیراز ۱۴۰۰، ۱۳۹۲)

ج. سال ۲۰۱۳ (همان، ۱۳۹۲)

د. سال ۲۰۲۳

شکل ۳. سیر تحول کالبدی بین‌الحرمین طی سنوات مختلف

تجزیه و تحلیل داده‌ها

با پیاده‌سازی داده‌های به‌دست‌آمده در سه دسته شاخص‌های کالبدی محیطی، معنایی و اجتماعی فرهنگی، نتایج آماری پژوهش به نحو زیر است. در بررسی شاخص‌های کالبدی محیطی دفع فاضلاب، دسترسی و محصوریت بیشترین وزن مجموع را داشته و نفوذپذیری کمترین وزن را دریافت کرده است. در بررسی شاخص‌های معنایی، شاخص ارزش‌های زیبایی‌شناختی بیشترین وزن و شاخص ارتباط و انتقال ارزش‌های فرهنگی کمترین وزن را به خود اختصاص داده‌اند. در نهایت بین شاخص‌های اجتماعی فرهنگی، تعامل اجتماعی بیشترین و احساس امنیت کمترین وزن را دریافت کرده‌اند (جدول ۲).

جدول ۲. نتایج آماری شاخص‌های پژوهش

شاخص‌های کالبدی محیطی										
شاخص	نفوذپذیری	کیفیت کالبدی	دفع فاضلاب	نور پردازی	دسترسی	شبکه ارتباطی حمل و نقل	حمل و نقل عمومی	هماهنگی بصری و عملکردی	محصوریت	عناصر شاخص
میانگین	۲/۲۲	۴/۶۷	۶/۵۲	۵/۰۲	۵/۷۲	۳/۵۷	۳/۶	۲/۷	۴/۴۵	۴/۲۵
میانه	۲	۵	۶	۵	۶	۴	۴	۳	۵	۴
نما	۲	۵	۶	۵	۵	۴	۴	۳	۵	۴
انحراف معیار	۰/۶۹۷	۰/۹۱۶	۱/۲۸	۱/۳۷	۰/۷۸	۱/۰۳	۰/۸۱	۰/۸۸	۱/۱۵	۰/۴۳۸
حداقل	۱	۳	۵	۳	۵	۲	۲	۱	۲	۴
حداکثر	۳	۶	۹	۷	۷	۵	۵	۴	۶	۵
مجموع	۸۹	۱۸۷	۲۶۱	۲۰۱	۲۲۹	۱۴۳	۱۴۴	۱۰۸	۱۷۸	۱۷۰
شاخص‌های معنایی										
	پیشینه تاریخی	ارتباط و انتقال ارزش‌های فرهنگی	خوانایی و حس تعلق	بروز خاطرات جمعی	ارزش‌های زیبایی‌شناختی					
میانگین	۲/۰۷	۱/۱۷	۲/۷۲	۳/۷۵	۵/۷					
میانه	۲	۱	۳	۴	۶					
نما	۲	۱	۳	۴	۵					
انحراف معیار	۰/۷۹۷	۰/۳۸۴	۰/۷۱۵	۰/۷۰۷	۰/۷۵۷					
حداقل	۱	۱	۲	۳	۵					
حداکثر	۳	۲	۴	۵	۷					
مجموع	۸۳	۴۷	۱۰۹	۱۵۰	۲۲۸					
شاخص‌های اجتماعی فرهنگی										
	احساس امنیت	تعامل اجتماعی	همه‌شمولی و ۲۴ ساعته بودن فضا							
میانگین	۱/۱	۳/۷	۲/۸۲							
میانه	۱	۴	۳							
نما	۱	۳	۳							
انحراف معیار	۰/۳۰۳	۰/۷۲۳	۰/۶۷۵							
حداقل	۱	۳	۲							
حداکثر	۲	۵	۴							
مجموع	۴۴	۱۴۸	۱۱۳							

تعیین سطوح اهمیت، اولویت ابعاد و مؤلفه‌های مطالعاتی

در این مرحله، به تعیین وضعیت و شرایط مؤلفه‌ها برای تشخیص جوانب توسعه‌ای محدوده مطالعاتی و ارائه پیشنهادی کارساز اقدام شده است. گستره نه‌امتیازی مبنای وزن‌دهی داده‌ها را تشکیل می‌دهد. نتایج حاصل از آزمون سوارا در جدول ۳ آورده شده است.

جدول ۳. نتایج روش SWARA

رتبه نهایی	$W_j=q_j$	$q_j=q_j-1/k_j$	$K_j=S_j+1$	S_j	مجموع امتیازات	برتری شاخص‌ها
۱	۰/۴۷۷۹	۱	۱	۰	۲۶۱	دفع فاضلاب
۲	۰/۲۵۴۵	۰/۵۳۲۷	۱/۸۷۷	۰/۸۷۷	۲۲۹	دسترسی
۳	۰/۱۲۷۵	۰/۲۶۶۹	۱/۹۹۶	۰/۹۹۶	۲۲۸	ارزش‌های زیبایی‌شناختی
۴	۰/۰۶۷۸	۰/۱۴۱۹	۱/۸۸۲	۰/۸۸۲	۲۰۱	نورپردازی
۵	۰/۰۳۵۱	۰/۰۷۳۵	۱/۹۳	۰/۹۳	۱۸۷	کیفیت کالبدی
۶	۰/۰۱۸	۰/۰۳۷۶	۱/۹۵۲	۰/۹۵۲	۱۷۸	محصولیت
۷	۰/۰۰۹۲	۰/۰۱۹۳	۱/۹۵۵	۰/۹۵۵	۱۷۰	عناصر شاخص
۸	۰/۰۰۴۹	۰/۰۱۰۲	۱/۸۸۲	۰/۸۸۲	۱۵۰	بروز خاطرات جمعی
۹	۰/۰۰۲۵	۰/۰۰۵۱	۱/۹۸۷	۰/۹۸۷	۱۴۸	تعامل اجتماعی
۱۰	۰/۰۰۱۲	۰/۰۰۲۶	۱/۹۷۳	۰/۹۷۳	۱۴۴	حمل‌ونقل عمومی
۱۱	۰/۰۰۰۶	۰/۰۰۱۳	۱/۹۹۳	۰/۹۹۳	۱۴۳	شبکه ارتباطی
۱۲	۰/۰۰۰۳	۰/۰۰۰۷	۱/۷۹	۰/۷۹	۱۱۳	همه‌شمولی و ۲۴ ساعته بودن فضا
۱۳	۰/۰۰۰۲	۰/۰۰۰۴	۱/۹۶۵	۰/۹۶۵	۱۰۹	خوانایی و حس تعلق
۱۴	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۲	۱/۹۹۱	۰/۹۹۱	۱۰۸	هماهنگی بصری و عملکردی
۱۵	۰/۰۰۰۰۵	۰/۰۰۰۱	۱/۸۲۴	۰/۸۲۴	۸۹	نفوذپذیری
۱۶	۰/۰۰۰۰۳	۰/۰۰۰۰۵	۱/۹۳۳	۰/۹۳۳	۸۳	پیشینه تاریخی
۱۷	۰/۰۰۰۰۲	۰/۰۰۰۰۳	۱/۵۶۶	۰/۵۶۶	۴۷	ارتباط و انتقال ارزش‌های فرهنگی
۱۸	۰/۰۰۰۰۱	۰/۰۰۰۰۲	۱/۹۳۶	۰/۹۳۶	۴۴	احساس امنیت
		۲/۰۹۳				$\sum q_j$

بر پایه نتایج، مؤلفه‌های کالبدی محیطی و مؤلفه‌های معنایی به ترتیب مناسب‌ترین و نامناسب‌ترین سطح مطلوبیت و سازگاری را در محدوده مطالعاتی داشته‌اند. همچنین شاخص‌های دفع فاضلاب و احساس امنیت به ترتیب مطلوب‌ترین و نامطلوب‌ترین وضعیت را در محدوده بین‌الحریمین دارند. وجود تعداد چشمگیری از مکان‌های مخروبه و متروکه در اطراف جداره اصلی محدوده، زمینه‌های بروز ناپهنجاری‌های اجتماعی شده است. به همین دلیل، امنیت اجتماعی باید در کانون توجه ساماندهی شهری قرار گیرد.

سنجش سطح اهمیت و اولویت شاخص‌ها

در ادامه به‌منظور سنجش سطح اهمیت و اولویت شاخص‌های پژوهش از آزمون ناپارامتری آماری فریدمن استفاده شده

است که نتایج به‌دست آمده در جدول ۴ و ۵ نمایان است. در نتایج آزمون فریدمن مطابق نتایج روش سوارا، مؤلفه‌های کالبدی محیطی و مؤلفه‌های معنایی به‌ترتیب در جایگاه نخست و آخر شناخته شدند. همچنین شاخص‌های دفع فاضلاب و احساس امنیت، به‌ترتیب در اولویت نخست و آخر را در محدوده بین‌الحرمین شیراز به خود اختصاص داده‌اند. در کنار شاخص احساس امنیت، شاخص ارتباط و انتقال ارزش‌های فرهنگی قرار گرفته است که این دو اختلاف فاحشی را با شاخص دفع فاضلاب به‌عنوان رتبه نخست دارند.

جدول ۴. نتایج تحلیل آماری داده‌ها

شاخص	N	Mean	Std. Deviation	Minimum	Maximum
نفوذپذیری	۴۰	۲/۲۲	۰/۶۹۷	۱	۳
کیفیت کالبدی		۴/۶۷	۰/۹۱۶	۳	۶
دفع فاضلاب		۶/۵۲	۱/۲۸	۵	۹
نورپردازی		۵/۰۲	۱/۲۷	۳	۷
دسترسی		۵/۷۲	۰/۷۸۴	۵	۷
شبکه ارتباطی		۳/۵۷	۱/۰۳	۲	۵
حمل‌ونقل عمومی		۳/۶	۰/۸۱	۲	۵
هماهنگی بصری و عملکردی (تداوم و توالی)		۲/۷	۰/۸۸۲	۱	۴
محصوریت		۴/۴۵	۱/۱۵	۲	۶
عناصر شاخص		۴/۲۵	۰/۴۳۸	۴	۵
پیشینه تاریخی		۲/۰۷	۰/۷۹۷	۱	۳
ارتباط و انتقال ارزش‌های فرهنگی		۱/۱۷	۰/۳۸۴	۱	۲
خوانایی و حس تعلق		۲/۷۲	۰/۷۱۵	۲	۴
بروز خاطرات جمعی		۳/۷۵	۰/۷۰۷	۳	۵
ارزش‌های زیبایی‌شناختی		۵/۷	۰/۷۵۷	۵	۷
احساس امنیت		۱/۱	۰/۳۰۳	۱	۲
تعامل اجتماعی		۳/۷	۰/۷۲۳	۳	۵
همه‌شمولی و ۲۴ ساعته بودن فضا		۲/۸۲	۰/۶۷۵	۲	۴

جدول ۵. رتبه‌بندی نهایی

شرح	دفع فاضلاب	دسترسی	ارزش‌های زیبایی‌شناختی	نورپردازی	کیفیت کالبدی	محصوریت	عناصر شاخص	بروز خاطرات جمعی	تعامل اجتماعی
Mean Rank	۱۶/۸۱	۱۵/۸۵	۱۵/۸۳	۱۳/۷۱	۱۳/۰۴	۱۲/۳۹	۱۱/۸۴	۱۰/۰۳	۹/۸۴
شرح	حمل‌ونقل عمومی	شبکه ارتباطی	همه‌شمولی و ۲۴ ساعته بودن فضا	خوانایی و حس تعلق	هماهنگی بصری و عملکردی	نفوذپذیری	پیشینه تاریخی	ارتباط و انتقال ارزش‌های فرهنگی	احساس امنیت
Mean Rank	۹/۵۵	۹/۳۵	۶/۷۳	۶/۲۹	۶/۴۳	۴/۸۱	۴/۶	۲/۰۸	۱/۸۵

بر پایه نتایج آزمون فریدمن، بین مؤلفه‌های پیشنهادی تحقیق به لحاظ سطح اولویت و اهمیت، تفاوت معناداری وجود دارد و طبق دیدگاه گروه آماری، شاخص‌ها از اهمیت یکسانی برخوردار نیستند (جدول ۶).

جدول ۶. نتایج معنی‌داری آماری آزمون فریدمن

Asymp. Sig.	df	Chi-Square	N	Test Statistics
.000	۱۷	۵۳۶/۹۲۹	۴۰	مقدار

بحث و نتیجه‌گیری

هویت مکان مفهومی چندبعدی است که از تعامل میان افراد و محیط‌های اجتماعی، فرهنگی و کالبدی و شکل‌گیری خاطره جمعی و تعلق در طول زمان شکل می‌گیرد. در بافت‌های تاریخی مانند بین‌الحرمین شیراز، حفظ و تقویت هویت مکانی نه تنها به افزایش جذابیت گردشگری محلی کمک می‌کند، بلکه حس تعلق و رضایت افراد از محیط زندگی را ارتقا می‌بخشد. باین حال بافت مورد مطالعه به دلیل تغییرات کالبدی و اجتماعی ناشی از توسعه‌های غیراصولی و شتاب‌زده دچار فرسایش هویت و کاهش کیفیت فضایی شده است. بر پایه یافته‌های پژوهش، مؤلفه‌های کالبدی محیطی، همچون دسترسی و دفع فاضلاب، بیشترین تأثیر را در بهبود کیفیت و هویت این فضا دارند. این یافته با نظریه‌های معماری شهری همخوانی دارد که تأکید می‌کند زیرساخت‌های مناسب می‌تواند حس پیوستگی و انسجام فضایی را افزایش دهد. این نکته با مدنی‌پور (۲۰۰۶) و شمس‌الدین (۱۹۹۷) همخوانی دارد که بیان می‌کنند زیرساخت‌های کالبدی به ایجاد حس پیوستگی و امنیت در فضاهای شهری کمک می‌کند؛ بنابراین در محدوده بین‌الحرمین، تقویت زیرساخت‌ها نه تنها موجب افزایش عملکرد فضایی، بلکه به ایجاد پیوندی عاطفی میان افراد و محیط تاریخی منجر می‌شود.

نتایج نشان داد که مؤلفه معنایی کمترین سطح اهمیت و تأثیرگذاری را در کیفیت‌بخشی به این محدوده دارند. شاخص‌هایی چون دفع فاضلاب و دسترسی از بعد محیطی و زیبایی‌شناختی در مؤلفه معنایی، به‌عنوان مهم‌ترین عوامل مؤثر شناسایی شدند. در حالی که امنیت اجتماعی، تعاملات فرهنگی و خوانایی فضا، از مؤلفه اجتماعی و معنایی، به‌ترتیب کمترین تأثیر را در کیفیت‌بخشی به این محدوده نشان دادند. در مؤلفه معنایی، شاخص‌هایی مانند زیبایی‌شناختی و خوانایی محیطی، در ایجاد پیوندهای عاطفی و افزایش جذابیت فضا نقش دارد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد ارزش‌های تاریخی و فرهنگی در کنار زیبایی‌شناختی محیط، حس تعلق افراد به مکان را تقویت می‌کنند و به ایجاد ارتباطی عمیق‌تر با فضای تاریخی کمک می‌کنند. به‌طور کل، می‌توان نتیجه گرفت که تقویت هماهنگ شاخص‌ها شامل زیرساخت‌های کالبدی، امنیت اجتماعی و ارزش‌های فرهنگی هم به ارتقای کیفیت فضا و هم به احیای هویت مکان در بافت تاریخی بین‌الحرمین منجر خواهد شد. باینکه پروشانسکی (۱۹۷۸) و هاگ (۲۰۰۷) تأکید دارند که امنیت اجتماعی بستر لازم را برای حضور و تعاملات افراد فراهم می‌کند و زمینه‌ساز تقویت هویت مکانی است؛ اما یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که امنیت به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اساسی اجتماعی در این محدوده به سطح مطلوب نرسیده است و همین امر موجب کاهش تعاملات اجتماعی و حس تعلق روزافزون خواهد شد.

علاوه بر این، بر پایه یافته‌ها شاخص‌های زیبایی‌شناختی و خوانایی فضا در مؤلفه معنایی نقشی کلیدی در ارتقای ادراک افراد از محیط و تقویت هویت مکانی ایفا می‌کند. همان‌طور که کنز و همکاران (۲۰۱۸) اشاره می‌کنند که زیبایی‌شناسی و خوانایی فضا، حسی از انسجام و جذابیت را در محیط ایجاد می‌کند و خاطرات و ارزش‌های فرهنگی را به نمایش می‌گذارد. یافته‌های پژوهش با تأیید این موضوع نشان داد که زیبایی‌شناسی محیط و پیوند افراد با ارزش‌های تاریخی و فرهنگی، عامل مؤثری در جذب گردشگر و ایجاد پیوند عمیق با هویت مکانی است. در نهایت، همبستگی قوی و مثبت میان کیفیت‌بخشی به فضا و هویت مکانی، این دیدگاه را اثبات می‌کند که توجه به کیفیت زیرساخت‌ها، امنیت و مؤلفه‌های معنایی، ضمن بهبود فضای شهری، به تقویت هویت مکان و افزایش رضایت افراد منجر می‌شود. این همبستگی دقیقاً با آنچه در مبانی نظری پیرامون رابطه کیفیت فضایی و هویت مکانی مطرح شده است، تطابق دارد و بر لزوم بهبود همه‌جانبه این عوامل برای بازیابی فضاهای تاریخی تأکید می‌کند.

بهبود کیفیت محیطی در بافت‌های تاریخی می‌تواند به احیای هویت و تعاملات اجتماعی فرهنگی کمک کند و خاطرات جمعی و تاریخی را برای شهروندان و گردشگران تداعی کند. نتایج این پژوهش با یافته‌های بوسا (۲۰۲۰) و احمد (۲۰۲۰) که بر

اهمیت حفاظت از هویت کالبدی و عناصر محیطی تأکید کرده‌اند و آن‌ها را در بهبود کیفیت محیطی و اجتماعی مناطق تاریخی مؤثر می‌دانند، همسوست. سایر پژوهش‌ها نشان داده‌اند که بازآفرینی فضاهای شهری و توجه به کیفیت زیرساخت‌های کالبدی محیطی، در افزایش جذب گردشگران و تقویت تعاملات اجتماعی نقش اساسی دارد (شجاعی و همکاران، ۱۴۰۰؛ وارثی و همکاران، ۱۴۰۲). این هم‌راستایی نشان می‌دهد که توجه به عناصر کالبدی محیطی، مانند دسترسی، نورپردازی و دفع فاضلاب، در احیای هویت تاریخی و جذب افراد به فضاهای تاریخی بسیار مؤثر است.

همچنین نتایج این پژوهش با یافته‌های کاوه و همکاران (۱۳۹۹) و بی‌طرف و همکاران (۱۴۰۰) که بر لزوم توجه به شاخص‌های سرزندگی و پویایی در فضاهای تاریخی تأکید داشته‌اند، تطابق دارد. آن‌ها نشان داده‌اند که از طریق تقویت شاخص‌هایی چون امنیت و کیفیت بصری و عملکردی می‌توان به‌عنوان ابزاری برای ارتقای کیفیت کلی این فضاها و جذب افراد به فضاهای تاریخی استفاده کرد.

در پاسخ به پرسش پژوهش باید گفت که براساس یافته‌ها، استفاده از مؤلفه‌های کالبدی محیطی و تقویت ویژگی‌های امنیتی و ارزش‌های فرهنگی، مؤثرترین راهکار برای ارتقای کیفیت این فضای تاریخی است. نتایج نشان داد که مؤلفه‌های کالبدی محیطی مانند دفع فاضلاب، دسترسی و نورپردازی به‌عنوان عناصر کلیدی در بهبود کیفیت فضای بین‌الحرمین شناسایی شدند.

بنابراین، بهبود زیرساخت‌های کالبدی و محیطی، همراه با افزایش امنیت و ایجاد بسترهای اجتماعی و فرهنگی پویا می‌تواند به شکل مؤثری در ارتقای کیفیت این فضای تاریخی و بازیابی هویت مکانی آن نقش آفرین باشد. سرانجام بر پایه یافته‌های پژوهش، راهبردها و سیاست‌های کاربردی طراحی شهری برای ارتقای هویت مکانی و کیفیت بخشی به محدوده تاریخی بین‌الحرمین شیراز ارائه می‌شود (جدول ۷).

جدول ۷. راهبرد و سیاست‌های طراحی شهری برای بهبود هویت مکانی و کیفیت بخشی به محدوده بین‌الحرمین شیراز

اهداف	راهبردها	سیاست‌ها
تقویت بعد کالبدی محیطی هویت مکانی	بهبود نفوذپذیری فضا و بهینه‌سازی شبکه دسترسی با محوریت پیاده	بازتعریف مسیرهای پیاده، دوچرخه و سواره اضطراری. طراحی ایستگاه‌های حمل‌ونقل عمومی برای دسترسی بهتر کاربران، گردشگران و ساکنان.
	ساماندهی زیرساخت‌های شهری	احداث شبکه دفع فاضلاب. طراحی و زه‌کشی مناسب برای جمع‌آوری آب‌های سطحی. توجه به شیب زمین در طراحی مسیرهای سواره اضطراری، پیاده و دوچرخه.
	هماهنگ‌سازی و هم‌پیوندی کالبدی، عملکردی و بصری طراحی با ساختارهای زمینه تاریخی	توجه به مقیاس عملکردی کاربری‌ها؛ تزریق کاربری‌های خردمقیاس تجاری، فرهنگی، آموزشی و خدماتی متناسب با ظرفیت محدود. تبعیت الگوهای معماری، نما و مصالح بناهای نوساز از الگوهای زمینه تاریخی؛ الگوهای ساخت ریزدانه و دانه متوسط و به‌کارگیری مصالح خشت، آجر و سنگ.
	تقویت نورپردازی و منظر شبانه‌محور	تزریق کاربری‌های فعال شبانه‌روزی؛ کافه‌ها، نمایشگاه‌ها و ... تعبیه عناصر نورپردازی در فضا.
	همسنگی محصوریت در محور	رعایت تراکم و حدود ارتفاعی بناها و خط آسمان مطلوب با توجه به عرض محور و ضوابط مربوط به حریم بناهای واجد ارزش تاریخی. ایجاد تعین فضایی با توده‌گذاری در زمین‌های بایر و تخریب‌شده.
	تأکید بر عناصر شاخص به‌عنوان نقاط کانونی محور	تأکید بر بناهای واجد ارزش به روش مرمت کالبدی و تزریق محتوای بومی، همچون غذاخوری‌ها، نمایشگاه آثار هنری و صنایع دستی و ...

ادامه جدول ۷. راهبرد و سیاست‌های طراحی شهری برای بهبود هویت مکانی و کیفیت‌بخشی به محدوده بین‌الحرمین شیراز

تقویت بعد اجتماعی-فرهنگی مکانی هویت مکانی	تقویت احساس امنیت	فراهم‌سازی امکان نظارت طبیعی و عمومی به‌منظور تسهیل حضور بانوان و کودکان در فضا. از بین بردن فضاها و گوشه‌های مستعد وقوع جرم به مانند فضاهای بلااستفاده ایجادشده در اثر تخریب بناها.
	فعال بودن فضا در شبانه‌روز	زریق سرمایه به‌منظور بهبود کیفیت، مجهزسازی فضا و حضورپذیری به جای احداث مجتمع‌های تجاری با فعالیت موقت در ساعات خاصی از شبانه‌روز.
	بهبود سطح تعامل اجتماعی	برون‌ریز فعالیت‌ها در فضا؛ در نظر گرفتن فضای مناسب برای استقرار دستفروش‌ها، نمایش‌های خیابانی، رویدادها و مراسم جمعی متناسب با فرهنگ و سنت و آیین‌های مذهبی. تسهیل مشارکت مردمی و طراحی فضا توسط شهروندان و برای آن‌ها.
تقویت بعد معنایی هویت مکانی	همه‌شمولی	جانمایی مناسب مبلمان شهری. طراحی متناسب به‌منظور تسهیل حضور کم‌توانان جسمی و ذهنی در فضا.
	بارزسازی ارزش‌های زیبایی‌شناختی	پیوستگی فضایی و هم‌پیوندی طراحی جدید در محور با بناها و فضاهای تاریخی محله‌های مجاور.
	ارتباط و انتقال ارزش‌های فرهنگی.	حفظ ارزش‌ها و پیشینه تاریخی، فرهنگی و مذهبی اجتماع محلی.
	فراهم‌سازی عرصه شکل‌گیری خاطرات جمعی.	پیوستگی حرم احمدبن موسی و سید علاءالدین حسین و استفاده از الگوهای همساز با زمینه فرهنگی در محور میان این دو کانون مذهبی. فراهم‌سازی بستر برای رویدادهای زمان‌واره در جشن‌ها و مراسم‌های مذهبی و سنتی.
بهبود خوانایی و حس تعلق	تزیین فعالیت‌ها و کاربری‌های بومی و ماندگار در ذهن.	جانمایی نشانه‌ها، هنرهای عمومی بازتاب‌دهنده فرهنگ منطقه در فضا.
	استفاده از عناصر آب و پوشش گیاهی همساز با اقلیم و مذهب.	استفاده از عناصر آب و پوشش گیاهی همساز با اقلیم و مذهب.

بر پایه نتایج و مطالعات پژوهشگران پیرامون موضوع حاضر در محدوده بین‌الحرمین شیراز، از آنجایی که باوجود اهمیت مداخلات کالبدی در این محدوده، تأثیرات این مداخلات بر پویایی اجتماعی و پیوندهای فرهنگی کمتر بررسی شده است، مواردی برای مطالعات آتی طراحان شهری پیشنهاد می‌شود:

- ارزیابی تأثیرات مداخلات معاصر بر ساختار اجتماعی و فرهنگی محدوده؛
- تحلیل کیفی نقش الگوهای معماری و منظر شهری در احیای هویت بافت تاریخی گردشگری؛
- پیش‌بینی وضعیت آینده‌محور بر مبنای شرایط فعلی آن.

بیانیه‌ها

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند هیچ‌گونه تعارض منافع در این پژوهش وجود ندارد.

مشارکت مالی

این پژوهش از هیچ منبع مالی اعطایی سازمان‌های دولتی یا خصوصی برای پیشبرد تحقیق استفاده نکرده است.

رضایت آگاهانه

تمام شرکت‌کنندگان در این پژوهش رضایت آگاهانه خود را به‌صورت کتبی اعلام کرده‌اند.

مشارکت نویسندگان

ایده‌پردازی و طراحی مطالعه: عرفانه قنبری؛ گردآوری و مدیریت داده‌ها: احمدرضا سواره؛ تحلیل و تفسیر داده‌ها: امیرحسین عظیم‌پور، احمدرضا سواره.

20. Esmailpoorarabi, N., Yigitcanlar, T., & Guaralda, M. (2016). Towards an urban quality framework: Determining critical measures for different geographical scales to attract and retain talent in cities. *International Journal of Knowledge-Based Development*, 7(3), 290–312. <https://doi.org/10.1504/IJKBD.2016.078556>
21. Fathi, S., Sajadzadeh, H., Mohammadi Sheshkal, F., Aram, F., Pinter, G., Felde, I., & Mosavi, A. (2020). The role of urban morphology design on enhancing physical activity and public health. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(7), 2359. <https://doi.org/10.3390/ijerph17072359>
22. Ferwati, M. S., Keyvanfar, A., Shafaghat, A., & Ferwati, O. (2021). A quality assessment directory for evaluating multi-functional public spaces. *Architecture and Urban Planning*, 17(1), 136–151. <https://doi.org/10.2478/aup-2021-0013>
23. Hauge, Å. L. (2007). Identity and place: A critical comparison of three identity theories. *Architectural Science Review*, 50(1), 44–51. <https://doi.org/10.3763/asre.2007.5007>
24. Hussein, F., Stephens, J., & Tiwari, R. (2020). Cultural memories and sense of place in historic urban landscapes: The case of Masrah Al Salam, the demolished theatre context in Alexandria, Egypt. *Land*, 9(8), 264. <https://doi.org/10.3390/land9080264>
25. Jabareen, Y., & Eizenberg, E. (2021). Theorizing urban social spaces and their interrelations: New perspectives on urban sociology, politics, and planning. *Planning Theory*, 20(3), 211–230. <https://doi.org/10.1177/1473095220976942>
26. Jamal, A., Rizki, C. Z., Fitriyani, Rusdi, M., & Diana, A. (2023). Urban quality of life amidst COVID-19 pandemic in Indonesia: Do economic and geographical factors influence quality of life? *Journal of Maps*, 19(1). <https://doi.org/10.1080/17445647.2023.2232367>
27. Kermani, A. A. (2020). Heritage management and urban development in Iran: Case study of Shiraz. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 10(4), 343–357. <https://doi.org/10.1108/JCHMSD-08-2019-0108>
28. Knez, I., Ode Sang, Å., Gunnarsson, B., & Hedblom, M. (2018). Wellbeing in urban greenery: The role of naturalness and place identity. *Frontiers in Psychology*, 9, 491. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00491>
29. Kosonkova, N. A., & Serova, A. A. (2018). The impact of architectural and historical environment on religious objects of Samara. *Urban Construction and Architecture*, 8(3), 93–98. <https://doi.org/10.17673/Vestnik.2018.03.18>
30. Lei, H., & Zhou, Y. (2022). Conducting heritage tourism-led urban renewal in Chinese historical and cultural urban spaces: A case study of Datong. *Land*, 11(12), 2122. <https://doi.org/10.3390/land11122122>
31. Madanipour, A. (2006). Roles and challenges of urban design. *Journal of Urban Design*, 11(2), 173–193. <https://doi.org/10.1080/13574800600644035>
32. Mahabir, R., Crooks, A., Croitoru, A., & Agouris, P. (2016). The study of slums as social and physical constructs: Challenges and emerging research opportunities. *Regional Studies, Regional Science*, 3(1), 399–419. <https://doi.org/10.1080/21681376.2016.1229130>
33. Mehan, A. (2016). Blank slate: Squares and political order of city. *Journal of Architecture and Urbanism*, 40(4), 311–321. <https://doi.org/10.3846/20297955.2016.12469875>
34. Oppio, A., Bottero, M., Giordano, G., & Arcidiacono, A. (2016). Valutare l'impatto della qualità urbana sulla salute pubblica: Un approccio multimetodologico. *Epidemiologia & Prevenzione*, 40(3–4), 249–256. <https://doi.org/10.19191/EP16.3-4.P249.092>
35. Petrovič, F., & Murgaš, F. (2021). Description relationship between urban space and quality of urban life: A geographical approach. *Land*, 10(12), 1337. <https://doi.org/10.3390/land10121337>
36. Proshansky, H. M. (1978). The city and self-identity. *Environment and Behavior*, 10(2), 147–169. <https://doi.org/10.1177/0013916578102002>
37. Qazimi, S. (2014). Sense of place and place identity. *European Journal of Social Sciences Education and Research*, 1, 306–310. <https://doi.org/10.26417/ejser.v1i1.p306-310>
38. Sepe, M. (2010, July). Urban policies, place identity and creative regeneration: The Arabianranta case study. In 14th International Planning History Conference, Istanbul (pp. 12–15).
39. Severoğlu, C., & Akkurt, H. B. (2019). Rethinking the meaning of transformed historic environment through the non-Muslim religious structures of Izmir. *Resourceedings*, 2(3), 222–229. <https://doi.org/10.21625/resourceedings.v2i3.784>

40. Shamsuddin, S. (1997). Identity of place: A case study of Kuantan town centre, Malaysia (PhD thesis). University of Nottingham.
41. Strandberg, C., & Styvén, M. E. (2024). The multidimensionality of place identity: A systematic concept analysis and framework of place-related identity elements. *Journal of Environmental Psychology*, 95, 102257. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2024.102257>
42. Sushantia, I. R., Setijanti, P., & Septanti, D. (2024). Social, religious, and economic interaction spaces as a community representational space. *Journal of Islamic Architecture*, 8(1), 39–53. <https://doi.org/10.18860/jia.v8i1.22767>
43. Tournois, L., & Rollero, C. (2020). “Should I stay or should I go?” Exploring the influence of individual factors on attachment, identity, and commitment in a post-socialist city. *Cities*, 102, 102740. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.102740>
44. Ujang, N. (2017). Place attachment and continuity of urban place identity. *Asian Journal of Environment-Behaviour Studies*, 2(2), 117–132. <https://doi.org/10.21834/aje-bs.v2i2.182>
45. Ukabi, E. B., & Akçay, A. Ö. (2023). Conserving the historical identity of North Nicosia walled city: Exploring design approaches and implications from 1983 to 2003. *Buildings*, 13(9), 2199. <https://doi.org/10.3390/buildings13092199>
46. Van Hecke, L., Deforche, B., Van Dyck, D., De Bourdeaudhuij, I., Veitch, J., et al. (2016). Social and physical environmental factors influencing adolescents’ physical activity in urban public open spaces: A qualitative study using walk-along interviews. *PLOS ONE*, 11(5), e0155686. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0155686>
47. Woodhouse, A. (2011). Factors influencing the development of Brisbane’s laneways as successful urban spaces. *Australian Planner*, 48(4), 292–304. <https://doi.org/10.1080/07293682.2011.605371>
48. Zagroba, M., Szczepańska, A., & Senetra, A. (2020). Analysis and evaluation of historical public spaces in small towns in the Polish region of Warmia. *Sustainability*, 12(20), 8356. <https://doi.org/10.3390/su12208356>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی